

TÖRTÉNETI-, RÉGI-, NAGY-, CSONKA-MAGYARORSZÁG. Mióta ötfelé szakítottak, azóta sem tudtuk megtalálni ennek a szerencsétlen állapotnak a jellemző nevét. Legtöbbször Csonka-Magyarországról írnak. A csonka szó nyelvünkben az egésznek olyan megrövidítését jelenti, amely már helyre nem hozható; népmeséinkben a csonka szarka, csonka seregély elég jó példák erre. Aki Csonka-Magyarországot említ, önkéntelenül is azt érezteti, hogy nem hisz az ország újraegyesítésében. Egyébként is hibás ez a kifejezés, mert új nevet ad az országnak a két szó összekapcsolásával, szinte definitívumnak látszót, olyat, aminők a Kispest, Újszeged elnevezések. A mi országunk neve Magyarország és az volt minden időben, kisebb és nagyobb határok mellett. Ha éreztetni akarjuk, mennyire ellenünkre van az ország mai helyzete és mennyire ideiglenesnek tartjuk ezt (ennek a hangsúlyozását sikkasztja el teljesen a Csonka-Magyarország), akkor ezt csak jelzővel tehetjük, mely a Magyarország szó előtt állhat, amíg kell és onnan elvehető, amint lehet. A megcsonkított Magyarország, a mai Magyarország nyelvtanilag elfogadható. Van a multból hasonlóan szomorú analogiájuk; a török időkben ismertek királyi Magyarországot, szintén jelzővel, nem pedig a Magyarország szóval összekapcsolva. Mármost hogyan nevezzük Magyarországnak a megcsonkítás előtt való területét, ha a maival egybe akarjuk hasonlítani? Nagyon rövid az emlékezőtehetségük azoknak, — pedig ilyenek is sokan vannak, — akik Régi Magyarországot említenek. Összekeverik a fogalmakat, akik Történeti Magyarországról szólnak; ilyen lehetett Nagy Lajos idejében, mikor a honfoglalás óta bírt geográfiai egységen ideig-óráig túlterjeszkedtünk: de az 1918 őszén még teljes egészében hozzánk tartozó terület sem régi mese, sem történeti emlék, hanem igen közeli multban ideiglenesen megváltozott konkrét valóság. Nagy-Magyarországról hírt hozott annakidején Julián barát; a nagy jelző ennek a megörökítésére van lefoglalva. A Kárpátok és az Al-Duna közt lévő medence sohasem viselte a nagy nevet: ma tehát, mikor jogosan visszaköveteljük, ne túlozzunk azzal, hogy nagy-nak nevezzük. Nekünk nem oly nagy, hogy ne kívánnók vissza teljesen. Ha azonban egész Magyarországról beszélnek, ezt mindenki megérti, ezzel a jelzővel nem adtam fel

semmi igényt s nem mutakozom oly kis-hitűnek s a változásokba belenyugvónak, mint a Történeti-, Nagy-, Régi- és Csonka-Magyarország szógyártói s ezek utánzóí. (—ay).

SZÉCHENYI GOETHE-ADOMAJA. Széchenyi nagyságának egyik jellemző vonása az az egyetemesség, mellyel mindent figyelme körébe von. Ma sajtóhibával bibelődik, holnap a Vaskapu szikláit repeszti, majd külföldi borkereskedelem terveit szövi s fiát inti, hogy mindig papirossal, ceruzával járjon. Mint Arany mondja Eteléről: „Nincs dolog önéki, hogy kicsibe venné: így változik a nagy előtte kicsinné“. Könyveiben nemzetébresztő és -építő eszméket fejteget, tudósok gondolatait hívja segítségül és költők gyöngyszemeivel díszíti előadását, de nem veti meg a szó- és írásbeli előadás parlagi és kitagadott gyermekeit sem: örül a szójátéknak (még ha olcsó is, csak találjon) és kitűnően alkalmazza az adomát. Mind a kettőből kifogyhatatlan készlet áll mindenkor rendelkezésére. De nagyon különbözik a legtöbb adoma-tarisznyától, akik magában az adoma tárgyában, elmondásában és közlésében találják gyönyörűségüket, mint például Deák Ferenc, vagy hogy mást mondjak, Förster Aurél. Széchenyi sohasem mondja az adomát önmagáért: gyökere mindig az alkalmában, célja az alkalmazásban van. Mint a középkor egyházi szónokai, egy Temesvári Pelbárt a példázatot, úgy szedi elő ő is az adomát, hogy vele személyt, helyzetet megvilágítson, hogy az adomában kieleztesen jellemző vonással gyorsan és nyomatékosan rámutasson valamire, amit hosszú magyarázatok nem bírnának kellően kifejtetni. Adomáinak forrásai leginkább saját életének tapasztalatai, olvasmányai, a hírlapok, a társasági mendemonda. Mindig frissek és újak, rajtuk van az alkalmosság napi érdeke s ezért találóak. Ha majd valaki megírja a magyar adoma történetét, klasszikusai közé föl kell vennie Széchenyit is. Teli vannak ilyen apró, jellemző történetekkel írott művei, naplója, útirajzai, hírlapi cikkei, beszédei. Legzadagabbak azonban döbblingi életében írt, erősen csípős és maró iratai, a Nagy Szatira, a Blic és a Disharmonia. Egy ilyen, kevéssé ismert adomára hívom fel ez alkalommal a figyelmet.

A Nagy Szatirának augusztus 23-án írt

soraiban a német nép jellemzését adja, s többi közt nehézségével és önhittségével foglalkozik. Ezeket mondja:

„A német rendszerint azon tulajdonban is erősen szűkalkodik, melyet a francia e szakkal teszen ki: „bon enfant“ és „facile à vivre“; mert ritka azon germán, kiben valami pretenzió, valami arrogancia ne volna és mely a két most érintett csábító kvalitásokat meg ne törné.

„Számos évekkkel ezelőtt Karlsbadban híres Goethe személye által felfényesíté a fürdői vendégek sorát; — és az ott levők által mélyen respectálva, — oly elkülönözött, de egyszersmind oly magasságban tartá magát a többi halandóktól, mikép valóban úgy ragyogott, mint csillag erster Grösse; — mely okvetlen közelébb áll Istenhez mint gyarló földi teremtésekhez. Éppen azon időben Catalani az ismert énekesnő is használta a károlyfürdei vizeket vagy nagyobb elegantiával mondvá „egészségkutakat“ és férje Wallabreg francia exhuszárnagy is ott volt, ki mint tudva van, Catalanizhó férjhez vagy inkább férj tulajdonságba ment... Ezen derék girondista nem bálumhatta eléggé a német Shakespeart, és még azon okból is, mert szinte kétszer oly nagy volt mint ő, — és miután megtudta, hogy Goethe számtalan mesterdarabok közt még Werthernek is szerzője, nem állhatta tovább, miszerint magát a nagy költőnek be ne mutatassa, — és ugyanis mert Wallabreg Párizs-nak egyik kisebb színpadán Werthernek paródiáját látta franciára fordítva, és ezen bohózaton annyira kellett kacagnia, mikép még most is kacag, ha azon delicióz estére visszaemlékezik, melyet a nagy Goethenek köszön, mert Wallabreg nem tudott semmit a komoly és elég unalmas originál Werther létéről, de azon hiszemben volt, hogy Goethe írta a bohózatot.

„Goethe mint nagy költő weimari geheimer-Rat és excellentiás hideg leereszkedéssel fogadta a kis Wallabregot, de ez gasconi könnyűséggel úgy ugrott a germán Sophoklesre és megcsókolta őt mint a szökött gamin de Paris a tábornok nyakába, legnagyobb lelkesedéssel kiáltván: kell hogy megöleljem a nagy német szerzőt, akit bálumlok, mert megírta a Werthert; ezt a pompás bohózatot, melytől majd meghaltam nevettemben stb. stb. És Goethe mérgében kész lett volna a kis Wallabregot megfojtani, annyira fel volt ingerülve ellene, hogy őt egy bohózatírónak merte tartani.

„Ha Goetheben csak öt percent más vér folyik mint teuto, — bizonyosan jóízűt ka-

cag a szeles kis francia tévedésén, — és egész Karlsbad Goetheről okvetlen ezt mondja, qui charmant, qui aimable homme, — holott kivált ezen kis scéna után — igen sokan — így mertek szólni a nagy germánról: Ich bewundere ihn, aber im Grunde ist er doch ein höchst langweiliger Kerl; — vagy — ein grosser Schreiber mag er sein, aber ein grosser Mann ist er nicht etc. etc. „A németek nagy része nem is sejtí tulajdonkép mit tesz „bon enfant“ és mit jelent a „facile à vivre“! Egész jelleme ellentétben van ezen érzelmekkel.“

Ezt a pompás kis jelenetet hiába keressük Goethe naplójegyzeteiben s úgy látszik a különben roppant lelkiismeretességű Goethe-irodalom sem jegyezte fel; pedig hogy meg kellett történnie, kitűnik Széchenyi naplójegyzeteiből. Egyik londoni időzésekor ugyanis, 1822 aug. 17-én Burghess lordnál volt estebéden, melyen Wellington, Napoleon waterlooi legyőzője, a „vasherceg“ is jelen volt. Többi közt szó került Valabreg-re is és a Goethével való esetére. Wellington ekkor azt mondta: „Werthert illetőleg én egy nézetem vagyok Valabreguegal“.

Ez a Valabregue bennünket közelebről is érdekel. Férje volt a világhírű Catalani Angelika énekesnőnek (1779—1849), aki 1816—1818-ig a párizsi Théâtre Italien tulajdonosa volt s kit XVIII. Lajos király óriási segélypénzzel támogatótt. Valabregue, hogy feleségének egyeduralmát biztosítsa, elmart a színházról minden más kiváló énekesnőt, többi közt a magyar származású Mainviellenné Fodor Jozefát is. Ezt a harcot írja meg — költői módosítással — Jókai a Magyar Nábó ötödik fejezetében. A dolog vége az lett, hogy a színház egyre hanyatlott és Catalani vállalkozása megbukott. Ekkor indult új európai körútra s valószínűleg ekkor történt (1818—20 tájban) férjének találkozás a Goethével.

Valabregue, Lannes maréchal hadsegéde és a 8. huszárezred kapitánya volt; nevével valószínűleg a provençe-i Vallabregue helységétől vette, mely a Rhóne mellett van, Avignon és Arles közt. Catalanit 1806-ban vette el Lisszabonban s bár könnyelmű életével sokszor nagy anyagi károkat okozott feleségének, művészi pályáján hűséges lovagja volt.

Széchenyi napló, melyek nemsokára egész terjedelmükben kezünkben lesznek, bizonyára pontosabb adatokat is tartalmaznak erre az érdekes esetre és még nem egy ismeretlen, jellemző adomát is. Tolnai Vilmos.